

Články

IDEA FILMOVÉHO ARCHIVU
V ČECHÁCH

Pavel Zeman

Otázka zřízení filmových sbírek a archivů se stala předmětem diskuse již v raném stadiu vývoje kinematografie, kdy dokumentární hodnota filmu byla vyzdvihována dříve než jeho stránka umělecká. Takovýto přístup k filmu v prvních letech jeho existence byl možný díky kladnému přijetí nového média řadou současníků, kteří si byli vědomi jeho schopnosti uchovávat pro budoucnost na filmovém pásu rozličné události ze života tehdejší společnosti. Uvedený přístup k filmovému záznamu s sebou nesl i pojmání filmu jako nového typu historického pramene rozšiřujícího možnosti historického studia života a jevů soudobé společnosti. V tomto duchu byl také koncipován jeden z prvních návrhů na světě na zřízení kinematografického muzea. Bývalý fotograf ruského cara Boleslas Matuszewski doporučoval na jaře 1898 zřídit v Paříži depozitář historické kinematografie, díky němuž by se Paříž stala celosvětovým filmovým dokumentačním centrem. Požadavek systematického shromažďování filmové dokumentace byl motivován Matuszewského pojetím „oživené fotografie“ jako významného historického pramene: „Jde o to, aby se tento možná výsadní historický pramen stal stejně uznávaným, stejně oficiálním a stejně přístupným jako ostatní, už uznávané archivy.“¹⁾ Kromě uvedeného přístupu začal být díky nástupu hraného filmu postupně přikládán význam dalším možnostem využití filmu, které přinášely nové pohledy na potřebu uchovávání natočených filmů pro budoucnost. Vedle výchovné, osvětové i vědecké úlohy filmového díla to byly otázky historického vývoje kinematografie, umělecké úrovně hraného filmu ve srovnání s ostatními druhy umění a později i otázky zachycení vývoje a proměny filmových druhů a žánrů. Výmluvně dokládají tento posun v chápání filmu a potřeby jeho zachování pro další období slova Maurice Maeterlincka z počátku třetího desetiletí 20. století: „Myslím, že bylo by také záhodno zařídit jakési museum nebo Pantheon či Louvre pro opravdu dobré filmy, neboť nedá se popřít, že filmové umění, ačkoliv narozené teprve včera, vytvořilo již některé momenty a některé obrazy, vyrovnávající se mnohým mistrovským dílům jak v literatuře, tak malbě i sochařství.“²⁾ Přesto ale po celou éru němého kinema-

1) Boleslas Matuszewski, *Nový historický pramen (Zřízení depozitáře historické kinematografie)*. „Iluminace“ 5, 1993, č. 2, s. 87 – 91. K Matuszewského návrhu viz též Jiří Rak, *Myšlenka filmového archivu (K článku B. Matuszewského)*. Tamtéž, s. 83 – 85.

2) Maurice Maeterlinck o filmu. „Čas“ 31, 12. 4. 1921, č. 84, s. 4.

tografie zůstala pro vytváření více či méně ucelených filmových sbírek hlavním motivem dokumentární a výchovně osvětová úloha filmu.

Již na počátku dvacátého století zřídila americká továrna Eastman Kodak Company v Rochesteru výstavní síň, ve které se kromě kinematografických přístrojů vystavovaly i svitky nejstarších filmů vyráběných jako želatinová folie bez celuloidového podkladu³⁾ a Kongresová knihovna ve Washingtonu od stejné doby sbírala fotografie, scénáře a další filmovou dokumentaci.⁴⁾ Ovšem rozhodující kroky vedoucí ke vzniku prvních filmových sbírek byly podniknuty v Evropě. Jen o několik málo let později, v roce 1910, začal ve Francii vytvářet soukromou sbírku filmů Albert Kahn, ve stejném období navrhoval pařížský radní Henri Turot zachovávat filmy zachycující rozličné pařížské události, v Basileji se věnoval sbírání filmů jezuita abbé Joseph Joye a v Kodani organizoval v roce 1911 Anker Kirkebye archiv filmů koncentrovaných na život Dánska. Nešlo ovšem ještě o klasické filmové archivy, stejně jako v případě sbírek válečných filmů vzniklých v průběhu první světové války a uložených ve vojenských archivech Úřadu pro fotografii a film pruského ministerstva války, londýnského Imperiálního válečného muzea a francouzské Správy filmového a fotografického archivu ve Fort d'Ivry.⁵⁾ Tyto sbírky přesto zaujímají v historii vytváření filmových sbírek významné postavení, neboť dokládají využívání dokumentační schopnosti filmu ve větším měřítku především v době první světové války, která násobila potřebu archivování filmových dokumentů. V obdobném duchu byly zakládány podobné instituce i ve dvacátých letech, mimo jiné v roce 1925 pařížská Filmotéka pro distribuci vzdělávacích filmů do škol a o rok později sovětskou vládou iniciovaný Fotografický, fonografický a filmový archiv specializovaný na filmové dokumenty.⁶⁾ Přesto dvacátá léta projevující se v kinematografii rostoucím počtem hrané filmové produkce a ve svém konci nástupem zvukového filmu vnesla do vytváření filmových sbírek nový prvek. Vítězství zvukového filmu odsoudilo němé filmy k záhubě. Tato skutečnost vedla řadu osobností k tomu, aby se začala zajímat o to, kde je možné najít filmy z němé éry. Distribuční firmy, stejně jako řada soukromníků, sice vlastnily soubory filmů, mezi nimiž se nacházely i starší tituly, ale tyto byly ve většině případů využívány pro komerční účely a po svém opotřebením přicházely vniveč. Myšlenka zachovat filmové dědictví a zároveň ho zpřístupňovat odborné i laické veřejnosti tak díky nástupu zvukového filmu dostala nový náboj a dymaničtější rozměr. Pokud by totiž existovaly filmové archivy shromažďující filmovou produkci od počátků kinematografie, bylo by možné nejen zhlédnout nejlepší filmy minulosti a tím i studovat umělecký vývoj filmu jako svébytného uměleckého druhu v jeho proměnách. Zároveň by existovala příležitost zachovat pro budoucnost i národní filmovou tvorbu v reprezentativním zastoupení.

Tyto argumenty se staly na konci dvacátých a v průběhu třicátých let rozhodujícími při budování nových filmových archivů, které začaly mít podobu skutečných národ-

3) M. Malík, *Interkamera. O historii kinematografického muzea*. „Dějiny a současnost“ 5, 1963, č. 9, s. 12.

4) *Film a filmová technika*. Praha 1974, s. 16.

5) Blíže viz Raymond B o r d e, *Les Cinémathèques*. Bordeaux 1983, s. 35 – 41.

6) Tamtéž, s. 37 a 46.

ních filmových archivů. K jejich zrodu došlo přes dílčí snahy ve druhé polovině let dvacátých⁷⁾ až ve třicátých letech, prvním skutečným filmovým archivem byla Švédská filmová akademie uvedená v život roku 1933. Konstituování těchto archivů bylo kromě aktivit v jednotlivých, především evropských zemích, umožněno i díky počínající mezinárodní spolupráci na poli filmového archivnictví. Ta našla svůj výraz v činnosti Mezinárodního ústavu výchovného filmu, fungujícího pod záštitou Společnosti národů.⁸⁾ Dne 6. 12. 1934 byl založen Říšský filmový archiv v Berlíně a v témže roce byla v rámci Britského filmového ústavu uvedena v činnost Filmová knihovna. Z ní pak byl o rok později zřízen britský Národní filmový archiv a ve stejné době Iris Barry s Johnem Abbotem v rámci Muzea moderního umění v New Yorku založili Knihovnu moderního filmového umění. V roce 1936 začala v Paříži fungovat Francouzská kinematéka, na jejímž zrodu se podíleli Henri Langlois, Georges Franju, Paul-Auguste Harlé a Jean Mitry.⁹⁾ Ke konstituování filmových archivů nebo jejich zárodků docházelo i v Mexiku, Itálii či Rusku. Meziválečné aktivity v oblasti filmového archivnictví nakonec vyvrcholily 17. 6. 1938 založením Mezinárodní federace filmových archivů se sídlem v Paříži,¹⁰⁾ k jejímuž vytvoření vedla snaha stanovit jednotný postup při evidenci filmových dokumentů. Práce tohoto sdružení byla přerušena za druhé světové války a jeho činnost byla poté obnovena v červenci 1946 za účasti předválečných zakládajících členů, s výjimkou Německa, a řady dalších národních filmových archivů vzniklých po druhé světové válce.¹¹⁾

Na rozdíl od zemí s rychle se rozvíjejícím filmovým průmyslem začala v Čechách být otázka uchování filmů formou filmového archivu nastolována až po první světové válce. Přes toto zpoždění je ovšem možné konstatovat, že tak jako ve vyspělých filmových zemích, tak i v Čechách byla myšlenka vybudování filmového archivu či podobné instituce kontinuálně přítomná mezi některými představiteli filmových kruhů od první poloviny dvacátých let. Přítomná v podobě slovních proklamací či předkládaných návrhů a aktivit filmového historika a kameramana ing. Jindřicha Brichty v kinematografickém oddělení Technického muzea československého a Československé společnosti pro vě-

7) Např. v roce 1925 navrhoval v Paříži Henri Clouzot vybudovat muzeum filmu, jehož náplní by bylo i uchovávání filmů pro budoucnost. O tři roky později byl v Anglii založen Britský filmový ústav, který ovšem díky finančním problémům fungoval spíše jako filmová knihovna.

8) Poslední mezinárodní kongres výchovného filmu v Římě v roce 1934 doporučil všem státům zřízení národních filmových archivů. Stejně doporučení adresoval jednotlivým zemím o rok později i mezinárodní filmový kongres v Berlíně.

9) Ve francouzském prostředí byla myšlenka zřízení národní filmotéky živá již od druhé poloviny dvacátých let. Např. v roce 1927 uvažoval Jean Mitry s Jeanem-Placidem Mauclairem o založení filmového archivu. O pět let později ředitel Francouzské kinematografické agentury André Haguët považoval za nepřijatelné, že ještě neexistuje ve Francii národní filmotéka. 10. ledna 1933 pak byla v paláci Trocadero založena francouzská Národní filmotéka. Ovšem její činnost skončila díky nedostatku finančních prostředků.

10) První kongres Mezinárodní federace filmových archivů proběhl 26. 7. 1939 v New Yorku.

11) K problematice zrodu, činnosti a mezinárodní spolupráci filmových archivů podrobněji Raymond B o r d e, c. d.; Ernest L i n d g r e n, *Importance of Film Archives*. „The Penguin Film Review“ 1948, č. 5, s. 47 – 52; Naďa H a v l í k o v á, *Přehled činnosti archivních kín v zahraničí a v ČSSR*. Bratislava 1983. Obecnější náhled na tuto problematiku viz např. Eva S t r u s k o v á, *Notes on the conception of the object of archivism in relation to film, and other audiovisual, recordings*. In: *Film Archive and archivism*. Praha 1977, s. 16 – 47.

deckou kinematografií. Shodným rysem českého a zahraničního prostředí byla i obdobná proměna názorů na nutnost existence filmového archivu, která až do nástupu zvukového filmu zdůrazňovala potřebu uchovávání filmů především pro jejich dokumentární a osvětově vzdělávací a výchovnou úlohu.

V průběhu dvacátých a třicátých let proběhla na stránkách českého denního a filmového tisku diskuse o potřebě založení filmového archivu. A podobně jako v zemích s velkým filmovým průmyslem i zde se v argumentech uváděných v jeho prospěch zrcadlily proměny filmu a jeho postavení v životě meziválečné společnosti v návaznosti na dynamický rozvoj filmového průmyslu a oborů s ním spojených. Meziválečná diskuse o potřebě vzniku filmového archivu umožňuje sledovat reflexi nového jevu západní civilizace z hlediska jeho historicko-dokumentační a postupně stále více respektované umělecké hodnoty a možností jejího využití. Zároveň však vypovídá o snahách dosadit stát do role zřizovatele a provozovatele filmového archivu, čímž měl být zaručen nekomerční přístup k filmové produkci.

Jeden z prvních návrhů na zřízení filmového archivu v Čechách pochází z roku 1921 a požadoval, aby se ministerstvo školství a národní osvěty (MŠaNO) staralo o „zakoupení a řádné uložení několika českých filmů, v nichž je zahrnuta historie našeho národního osvobození“ s odvoláním, že „film jest nejlepším pramenem pro příští historiky“. ¹²⁾ Nebyla to ovšem první aktivita MŠaNO na poli nového média, které bylo možné použít k výchovně osvětovým účelům. Již rok předtím se ministerstvo podílelo na založení Státní ústředny diapositivů, která začala brzy využívat ve své činnosti kromě diapositivů i úzké filmy. ¹³⁾ O dva roky později České slovo 12. června v článku pod příznačným názvem Filmový archiv uvedlo, že v „ministerstvu školství a národní osvěty započalo se s důkladným a systematickým uspořádáním filmového archivu, na nějž pamatováno je v budgetní položce 50. 000 Kč. Ministerstvo zakoupilo především snímek příjezdu pana presidenta do republiky v prosinci 1918. Je to jedinečná kopie toho druhu s českými a francouzskými titulky. Kromě toho stará se ministerstvo o filmy, zachycující prvé události popřevratové, pak zakoupilo snímky z našeho vojenského života, zejména návrat I. pluku Mistra Jana Husi, pohřeb ministra dra Rašína, pobyt pana presidenta v Lánech a p.“ ¹⁴⁾ Podobnou zprávu přinesla o den později i Národní politika. ¹⁵⁾ Že tato aktivita nezůstala omezena jen na MŠaNO, dokládá dochovaná korespondence mezi tímto ministerstvem a ministerstvem zahraničních věcí (MZV) z července 1923 až listopadu 1924. ¹⁶⁾ MZV se zajímalo o snahu MŠaNO založit filmový archiv, neboť samo přikládalo archivu velký význam z hlediska jeho možného propagačního využití. Po výměně několika dopisů ovšem celá akce, kromě nákupu několika filmů pro MŠaNO, skončila v roce 1924 údajně pro nedostatek finanč-

12) „Československý film“ 3, 24. 2. 1921, č. 3, s. 10.

13) Státní ústředna diapositivů byla založena společně MŠaNO a MNO 28. dubna 1920. Později přešla zcela pod MŠaNO jako Státní ústředna diapositivová a filmová a od 13. května 1929 fungovala pod názvem Státní diapositivový a filmový ústav. Náplní jeho činnosti bylo nejen půjčování diapositivů s osvětovými a výchovnými přednáškami, ale též využívání úzkých filmů vlastní i cizí produkce.

14) *Filmový archiv*. „České slovo“ 15, 12. 6. 1923, č. 136, s. 4.

15) *Filmový archiv*. „Národní politika“ 40, 13. 6. 1923, č. 160, s. 8.

16) Korespondence MZV a MŠaNO v otázce filmového archivu. Archiv ministerstva zahraničních věcí (MZV), karton 399, č. 49 097, 140 098, 97 093 a 194 559.

ních prostředků. Nerealizovaný plán filmového archivu MŠaNO dokládá oproti návrhu z roku 1921 posun v chápání filmu, na který již nebylo nahlíženo pouze jako na historický pramen, ale byla také zdůrazněna možnost jeho využití pro školní a osvětové účely.¹⁷⁾ Ve stejné době začal být film navíc využíván i pro odborné a vědecké účely, jak dokládá zpráva Lidových novin z 19. července 1923 o existenci filmového archivu ministerstva zemědělství, založeného v roce 1920,¹⁸⁾ jenž shromažďoval velké množství odborných zemědělských filmů.¹⁹⁾

V roce 1923 nezůstalo pouze u filmového archivu MŠaNO. S myšlenkou vybudovat pražský filmový archiv přišlo též Muzeum hlavního města Prahy. Jeho ředitelství vycházelo z představy, že archiv bude sbírat pouze „filmy týkající se Prahy, hlavně již zbořené, nebo ke zbourání určené“.²⁰⁾ Ovšem ani v tomto případě se archiv nepodařilo konstitovat. Za to se začal ve dvacátých letech realizovat projekt, který sice neměl nic společného se snahami o vytvoření filmového archivu, ale který využitím dokumentační schopnosti filmu pro zachycení současnosti nastoloval otázku zachování natočených filmových záběrů pro budoucnost. Soukromá filmová společnost Antonína Vlase Vlas a spol. se rozhodla „využití filmového umění k zachycení významných našich osobností a nahraditi fotografii portrétem živým, jenž velké zjevy našeho života zpřítomní ještě dlouho po jejich smrti“.²¹⁾ V průběhu několika let – natáčení začalo v roce 1925²²⁾ – vznikl cenný soubor filmových záběrů zachycujících řadu známých osobností, který byl představován jako Národní galerie filmová. Na počátku třicátých let převzala díky iniciativě České akademie věd a umění celý projekt filmová společnost AB, která v roce 1931 vyhlásila, že chce založit Národní zvukofilmový archiv, jehož úkolem bude „zachytit ve zvukovém filmu všechny významné osobnosti státní, politické, vědecké a umělecké, aby tak všichni tito současní představitelé našeho veřejného života byli zachováni i příštím generacím“.²³⁾ Bohužel většina snímků natočených pro Národní galerii filmovou, na kterých bylo možné spatřit mimo jiné T. G. Masaryka, A. Rašína, Josefa i Karla Čapka, Aloise Jiráska či Jaroslava Golla, byla pravděpodobně zničena na konci druhé světové války a do dnešní doby se z ní dochovalo jenom torzo.²⁴⁾

Do dvacátých let spadají i první soukromé sběratelské a půjčovenské aktivity, díky nimž se zachovalo nemálo filmů i z nejstaršího období němého filmu.²⁵⁾ Významnou roli ovšem sehrál již v této době díky své sběratelské vášni i zájmu o vědeckou kinematografii

17) Viz *Filmový archiv*. „České slovo“ 15, 12. 6. 1923, č. 136, s. 4; „Národní politika“ 41, 13. 6. 1923, č. 160, s. 8.

18) „Lidové noviny“ 31, 19. 7. 1923, č. 357 s. 4.

19) Lidové noviny pravděpodobně zaměnily Zemědělskou ústřednu diapositivů založenou v roce 1921 a spravující ve svých sbírkách také kopie serií diapositivů ze Stát. ústř. diapositivů i řadu krátkých výukových a instruktážních filmů s hospodářskou tematikou za filmový archiv ministerstva zemědělství.

20) *Filmový archiv města Prahy*. „Film“ 3, 15. 9. 1923, č. 15, s. 8.

21) Cit. dle Alena Mířkové, *Národní filmová galerie*. „Iluminace“ 2, 1990, č. 2, s. 71.

22) Srov. tamtéž, s. 72.

23) *Národní zvukofilmový archiv*. „Lidové noviny“ 41, 30. 1. 1933, č. 53, s. 6.

24) Srov. Alena Mířková, c. d., s. 77.

25) Namátkou jmenujme alespoň Josefa Kazdu, díky němuž byla zachráněna řada českých němých filmů, bratry Ferdinanda a Františka Čvančarovy, kteří vlastnili cennou sbírku němých filmových grotesek a filmových legionářských dokumentů a Bohumila Veselého.

ing. J. Brichta. Zaměření na historii filmové techniky ho přivedlo v roce 1923 k založení kinematografického oddělení Technického muzea v Praze.²⁶⁾ Tím byly zároveň podniknuty i první kroky na cestě vedoucí k vytváření prvních muzejních filmových sbírek v Čechách. Kromě filmové techniky, již se věnovala prvořadá pozornost, se totiž součástí sbírek oddělení staly i filmy.²⁷⁾ Podle Myrtila Frída část z nich pocházela z kolekce českých němých filmů z let 1910 – 1922, kterou oddělení daroval ve dvacátých letech dr. Alfréd Baštýř²⁸⁾ společně s diapozitivy a dalšími předměty.²⁹⁾ V průběhu dalších let pak byla sbírka doplňována z různých zdrojů.³⁰⁾ Ke druhé významné aktivitě, která souvisí se sledovaným tématem, patřila i Brichtova práce v Československé společnosti pro vědeckou kinematografii, kterou pomáhal zakládat v roce 1924 společně s ing. Karlem Smržem a prof. Viktorem Vojtěchem. A stejně jako v případě kinematografického oddělení Technického muzea i tato činnost ve dvacátých letech předznamenávala Brichtovy iniciativy na poli filmového muzejnictví a archivnictví v letech třicátých a čtyřicátých. V průběhu třicátých let začala být nutnost existence filmového archivu v Čechách díky rozmachu české meziválečné kinematografie pociťována stále výrazněji. Do popředí zájmu filmové veřejnosti se stále více dostávaly otázky umělecké hodnoty filmové tvorby a začala se rozvíjet filmová publicistika a kritika, která upřednostňovala rovinu teoretického přístupu k filmu. Ve spojení se zájmem o filmovou historii se tak násobila potřeba mít k dispozici nejen současnou filmovou produkci, ale také starší němé filmy zachycující vývoj kinematografie od jejích počátků. Úvahy a konkrétní návrhy na budování filmového archivu byly zároveň poznamenány tehdejší diskusí o komercializaci filmového průmyslu. Tento přístup k filmové tvorbě jen posiloval přesvědčení o nutnosti účasti státu při budování filmového archivu.

Posun v chápání role filmového archivu, který by kromě dokumentárních a časových (zpravodajských) filmů zprostředkoval i setkání s filmem jako svébytným projevem umělecké tvorby, odráží návrh Filmového studia³¹⁾ z druhé poloviny třicátých let na vedení vlastního archivu filmů a filmové dokumentace. Zde byl vysloven požadavek, „aby za morální pomoci FPS (Filmový poradní sbor – P. Z.) Studio uschovávalo ve vlastním

26) Kromě ing. J. Brichty se na činnosti tohoto oddělení podíleli i dr. M. Ráž, prof. V. Vojtíšek, arch. V. Beer, doc. Schlemmer, ing. K. M. Paspá, doc. J. Bouček a prof. Skopec. K historii oddělení Foto – kino Národního technického muzea viz např. Karel Wolf, *Vznik oddělení Foto – kino Národního technického muzea a jeho vývoj k dnešní Interkameře*. In: *Sborník Národního technického muzea*, sv. 11, I. Praha 1971, s. 113 – 130; M. Malík, c. d.; „*Věstníky Technického muzea československého*“ 10 – 29, Praha 1923 až 1942. (Dále jen „*Věstník*“.)

27) Viz Jaroslav Brož, *Glosy*. „Film a doba“ 19, 1973, č. 6, s. 289.

28) Myrtil Frída, *Thirty years of the Czechoslovak Film Archive*. In: *Film Archive and archivism*. Praha 1977, s. 4.

29) Jaroslav Brož, *Filmová kultura v krabicích*. „Film a doba“ 16, 1970, č. 4, s. 217.

30) Dne 6. 12. 1929 oddělení získalo zvukový film s projevem gen. konsula ČSR v New Yorku dr. J. Nováka. „*Věstník*“ 17, 1930, č. 1, s. 25. Ve třicátých letech vlastnilo některé filmy J. Švába-Malostranského. Viz „*Věstník*“ 21, 1934, č. 2, s. 19. Součástí sbírek byla i různá filmová dokumentace. Viz „*Věstník*“.

31) Filmové studio vzniklo v březnu 1934 z popudu Masarykova lidovéhovného ústavu a po doporučení Poradního sboru pro filmové otázky ministerstva obchodu s cílem podporovat mladé adepty filmového herectví. V prosinci 1936 bylo nahrazeno stejnojmennou institucí spolkové povahy, jejímž cílem byla podpora domácího filmu.

Ing. Jindřich Brichta při natáčení

archivu a zároveň registrovalo všechny významné státní, umělecké, politické nebo i významné sportovní aktuality, vycházející v žurnálech, které jsou v republice promítány“³²⁾ ale současně mělo „zachovat pro budoucnost alespoň významné a umělecky mimořádné filmy, které budou jednou představovat důležité dokumenty kultury věku, ve kterém vznikly“.³³⁾ Zůstalo ovšem u pouhého přání i přes záměr, „aby za spolupráce s kinematografickým oddělením Technického musea čsl. pátralo Filmové studio po negativech i kopiích filmů od počátku čsl. filmového podnikání“.³⁴⁾ Jako předcházející návrhy

32) *Úkoly a návrh dalšího pracovního programu Filmového studia*. Národní filmový archiv (NFA), karton Film klub. Český film za II. svět. války (nezpracováno).

33) Tamtéž.

34) Tamtéž.

ani tento nebyl realizován a stejně dopadla i snaha pražského zastupitelstva z dubna 1937, aby při pražském městském archivu bylo „zřízeno zvláštní filmové oddělení jako moderní pomůcka archivního bádání“.³⁵⁾

Kromě těchto projektů vyhotovilo nejvýznamnější a nejpropracovanější plán ve třicátých letech na zřízení filmového archivu Technické muzeum ve spolupráci s Československou společností pro vědeckou kinematografii. Po oznámení MZV 30. března 1935, že muzeum hodlá založit v Praze filmový archiv³⁶⁾ pod názvem Československý filmový archiv, byl plán předložen ministerstvu obchodu a živností a odtud rozeslán různým institucím.³⁷⁾ Myšlenka zřídit při technickém muzeu filmový archiv se objevila v souvislosti s plánovanou výstavbou nové muzejní budovy na Letné, ve které měly být vytvořeny pro archiv dostatečné prostorové a organizační podmínky. Technické muzeum navázalo tímto na své předchozí aktivity v pořádání filmových sbírek uložených v jeho kinematografickém oddělení a řada indicií naznačuje, že autorem návrhu byl ing. J. Brichta.³⁸⁾

Činnost archivu měla spočívat v uchovávání významných domácích i zahraničních filmů a jeho posláním mělo zároveň být schraňování filmové dokumentace současného života české společnosti. Filmy domácí produkce měly být získávány pro archiv od domácích filmových společností na základě jasně stanovených podmínek. Dohodou se zahraničními výrobci bylo potřeba vyřešit otázku opatrování zahraničních filmů. Kromě toho chtěl archiv shromáždit i filmy z jednotlivých archivů ministerstev a různých korporací a společenských a zájmových organizací. Součástí filmového archivu měla být navíc knihovna odborné filmové literatury, jejíž existence byla zdůvodněna povinností archivu plnit úlohu instituce umožňující kromě uchovávání filmů také studium historie filmu i všech otázek spojených s celou oblastí kinematografie. Celý projekt ovšem ztroskotal nejspíše na nedostatečné finanční podpoře ze strany státu, a tak ani nejucelenější projekt na zřízení filmového archivu vypracovaný v Čechách před druhou světovou válkou nebyl realizován stejně jako návrhy předcházející. Přitom požadavek účasti státu při vybudování filmového archivu se nyní, kdy i stát byl z ekonomických důvodů nucen zasahovat do podmínek filmového trhu, zdál ještě aktuálnější.

Technický rozvoj domácí filmové výroby byl ve třicátých letech proti předcházejícímu období podmíněn lepší ekonomickou situací státu. Filmoví podnikatelé chtěli této skutečnosti využít ve svůj prospěch a získat finanční prostředky na výrobu filmů prostřednictvím státních subvencí, ovšem bez větších zásahů do filmové výroby. Stát o takovouto formu podpory ovšem nejevil velký zájem. Přesto byl nucen vstoupit do filmové výroby, neboť díky finanční krizi, jež byla jedním z průvodních jevů světové hospodářské krize konce dvacátých a první poloviny třicátých let, byla realizována řada úsporných devizových opatření. Za této situace bylo nutné omezit proud financí plynoucích do zahraničí z nákupu filmů, neboť tím se zmenšovaly i předpoklady k dalšímu rozšíření domácí fil-

35) „Věstník hlavního města Prahy“ 44, 5. 4. 1937, č. 13 – 14, s. 269.

36) *Technické muzeum československé*, MZV 30. 3. 1935, Praha. Archiv MZV, karton 399, č. 45 379.

37) Viz *Zřízení filmového archivu*. „České slovo“ 27, 18. 6. 1935, č. 140, s. 6; *Zřízení filmového archivu*. „Večer“ 27, 18. 6. 1935, č. 140, s. 4.

38) Ve sborníku *Průkopníci čs. kinematografie VII. Jindřich Brichta* (sestavil V. Wasserman, Praha 1959) je návrh na zřízení Československého filmového archivu při Technickém muzeu československém zařazen v Brichtově bibliografii.

mové výroby a k zlepšení její konkurenceschopnosti především na domácím filmovém trhu. V konkrétní rovině se zásah státu do oblasti filmu projevil úpravou dovozu zahraničních filmů, která měla zajistit více financí pro podporu domácí kinematografie. Povolení řízení z roku 1931 stanovilo poplatek 15 haléřů za metr dovezeného filmu. O rok později bylo nahrazeno dovozním kontingentem stanovícím, že cizí filmy smí dovážet pouze domácí výrobce, jenž za jeden doma vyrobený film může dovést sedm filmů zahraničních. V únoru 1934 pak vstoupil v platnost registrační systém, který stanovil povinnost zaplacení dovozního poplatku z každého dovezeného filmu. Takto získané prostředky plynuly do fondu pro podporu domácí filmové výroby, z kterého byly vypláceny podpory na výrobu jednotlivých filmů. Do těchto státních aktivit v oblasti filmu spadalo i založení Poradního sboru pro filmové otázky při ministerstvu obchodu a živností v roce 1932, vystřídaného Filmovým poradním sborem při též ministerstvu o dva roky později, jež rozhodovaly o výši státní podpory.³⁹⁾ Tato státní ustanovení byla využita v návrhu filmového archivu Technického muzea, jenž uváděl, že firma, která zažádá o podporu z fondu pro podporu československého filmu má povinnost uložit negativ vyrobené kopie subvencovaného filmu v archivu. Podpora navíc měla být vyplacena až po uložení negativu v archivu.

I přes neúspěšné pokusy Technického muzea i Filmového studia a pražského zastupitelstva založit filmový archiv diskuse o ideji filmového archivu a jeho důležitosti pro národní kinematografii na stránkách tisku pokračovala dále. 24. září 1935 publikoval Jiří Lehovec v Národním osvobození rozsáhlejší text věnovaný blížícímu se čtyřicátému výročí vzniku světového filmu, ve kterém kritizoval nezáměr filmového průmyslu o uchovávání filmových děl, bez něhož není možné studovat jak historický vývoj kinematografie, tak ani vývoj filmu po stránce umělecké: „Až budeme mluvit a psát o jeho historii a vývoji, uvědomíme si, že ji vůbec neznáme, a co víc, že nemáme, podle čeho bychom ji studovali. Film nejstaršího období známe poměrně přesně po technické stránce... Ale jak vypadal tento film, který nebyl jen mrtvým mechanismem, nýbrž věrným kulturním dokumentem a brzo též nástrojem duchovní tvorby, jaký byl jeho obsah a tvar, jeho pojetí a styl, jaké bylo jeho umělecké zpracování: jeho režie, hra, fotografie, osvětlování a dekorace – víme jen velmi málo. Víme toho dokonce velmi málo i o filmech nedávno uplynulého období. To proto, že tyto filmy již buď neexistují nebo jsou nepřístupně zašantročeny. Organizace filmové výroby, distribuce i exploitace je v dnešní době taková, že film má pro ni cenu jen pouhého zboží. Nikdo nemyslí na jeho význam kulturní a dokumentární.“⁴⁰⁾ Jediné možné řešení spatřoval ve vytvoření filmového archivu za spolupráce všech domácích filmových institucí. Na stejné názorové linii se pohyboval článek Jaroslava Brože otištěný o čtyři dny později v Českém slově. I on shodně s J. Lehovcem vyvodil z faktu, že „dík převládajícím obchodnickým zájmům v jeho výrobě i exploitaci (filmu – P. Z.), je skutečně jen předmětem efemerní zábavy, předmětem časově úzce obmezených zájmů masy těch, kteří jej konsumují pře-

39) Blíže viz např. Jiří Havelka, *Čs. filmové hospodářství I., 1898 – 1945*, Praha 1958; Zdeněk Štábla, *Vývoj filmového obchodu za Rakouska-Uherska a Československé republiky (1906 – 1939)*. Filmový sborník historický 3, Praha 1992, s. 5 – 48.

40) Jiří Lehovec, *Čtyřicet let kina*. „Národní osvobození“ 12, 24. 9. 1935, č. 223, s. 5.

vážně jen jako lehkou stravu chvilkové zábavy“ a díky tomu „končí jako surovina v továrnách na leštidla na obuv“, naléhavou potřebu vybudování státního filmového archivu.⁴¹⁾

Přestože obdobné hlasy zaznívaly se stejnou intenzitou až do konce třicátých let,⁴²⁾ filmový archiv za první republiky zřízen nebyl. I tak konkrétní návrhy a diskuse o významu filmových archivů z této doby zanechaly v českém filmovém prostředí výraznou stopu, neboť přispěly ke strukturovanějšímu přístupu k filmu, na který již nebylo pohlíženo pouze jako na méně hodnotnou zábavu, v lepším případě jako na živou fotografii dokumentující skutečnost na filmových kotoučích. Symbolický význam mají v této souvislosti slova Stanislava Ježka z roku 1935: „Uchování kinematografických dokumentů pro historické, estetické a sociologické studium je dnes příkazem doby.“⁴³⁾ Snahy o zřízení filmového archivu ve třicátých letech v předválečné republice navíc zapadají do aktivity mezinárodních filmových organizací v oblasti filmových archivů. Dynamicky se rozvíjející moderní filmový průmysl, a tím i celá oblast kinematografie, se již bez existence filmových archivů nedokázala obejít.

Po více jak dvacetiletém úsilí byl nakonec filmový archiv v Čechách založen za druhé světové války v roce 1943. K jeho zřízení ale došlo v době, kdy se český film a česká filmová výroba nacházely ve zcela jiném postavení. Po 15. březnu 1939 byly všechny oblasti domácí kinematografie podřízeny centrální kontrole německých okupačních úřadů a tím se také zmenšil prostor pro prezentování českého filmu jako takového. Organizačně byla celá oblast filmovnictví v květnu 1939 sjednocena v Ústředí filmového oboru, které bylo ještě v témže roce přeměněno na Filmové ústředí pro Čechy a Moravu. Tento stav trval s několika změnami do 15. února 1941, kdy bylo ustaveno na základě nařízení říšského protektora Českomoravské filmové ústředí (ČMFÚ) jako veřejnoprávní korporace s povinným členstvím pro všechny osoby činné ve filmovém oboru.⁴⁴⁾ Nastalé změny uvedly český film do nelehkého postavení, kdy se na jedné straně musel potýkat s tlakem okupační moci, jejímž cílem bylo perspektivně využívat celou oblast českého filmu pro natáčení německých filmů, a na straně druhé se snažil uchovat co nejvíce prostoru pro prosazování domácí filmové produkce.

Ani za změněné situace nebyla v českém prostředí opuštěna idea zřízení filmového archivu.⁴⁵⁾ Nejasnost v otázce možnosti dalšího rozvoje domácí filmové tvorby byla na české straně jedním z předpokladů pro praktickou realizaci myšlenky uvést v Čechách

41) Jaroslav Brož, *Film*. „České slovo“ 28, 28. 9. 1935, č. 226, s. 7.

42) Viz Stanislav Ježek, *Filmové museum v malém*. „Lidové noviny“ 43, 9. 11. 1935, č. 97, s. 8; Týž, *O filmový archiv pražský*. „Lidové noviny“ 44, 23. 2. 1936, s. 22; Jaroslav Brož, *Filmový archiv*. „Národní osvobození“ 14, 28. 5. 1937, č. 124, s. 8; Týž, *Minulost navždy ztracená*. „Národní osvobození“ 14, 24. 12. 1937, č. 302, s. 8; J. Š., *Dokumentární filmy. Národní filmová galerie a filmové archivy*. „Národní politika“ 56, 19. 3. 1938, č. 77, s. 4.

43) Stanislav Ježek, *Marnost nad marnost*. „Lidové noviny“ 43, 19. 10. 1935, s. 8.

44) Blíže viz Jiří Havelka, *České filmové hospodářství 1939 – 1945*. Praha 1946; Jiří Doléžal, *Český film za protektorátu*. Historické studie (samizdat). Praha 1984, s. 1 – 78.

45) Na rozdíl od předválečného období již tisk nevěnoval otázce založení filmového archivu takovou pozornost. Zřejmě jediný významnější příspěvek zdůrazňující potřebu archivu a dávající v tomto směru za příklad Říšský filmový archiv v Berlíně publikovalo „České slovo“ 5. června 1942 pod názvem *Vzorný filmový archiv. 3 500 celovečerních hraných filmů připravených k promítání*.

v život filmový archiv, který by dokumentoval vývoj českého filmu. Ovšem na otázku, jaký byl postoj nacistických kruhů k ideji zřízení filmového archivu v protektorátních Čechách, neznáme díky nedostatku dobových pramenů odpověď.⁴⁶⁾

V červnu 1939 se objevil ve Večeru sloupek nazvaný Filmový týdeník základem národní kultury upozorňující na filmový týdeník Aktuality, „který si pozorně všímá událostí z národního kulturního života, shromažďuje postupem času ve svém archivu cenný dokumentární filmový materiál, zachycující v hrubých rysech vývoj a růst kulturních snah národa.“⁴⁷⁾ Archiv Aktuality jistě nelze srovnávat s filmovými archivy, jaké byly před válkou zřízeny v zahraničí či s návrhem československého filmového archivu z roku 1935. Přesto nepřímě vyvolával otázku potřeby soustavnějšího archivování natočeného filmového materiálu. Navíc v době, která nebyla příznivě nakloněna svobodnému rozvoji národní kultury. Podobné to bylo i s Národní galerií filmovou, o jejímž doplňování se za protektorátu jednalo.⁴⁸⁾ Do obdobné kategorie, i když pouze v oblasti katalogizace domácí filmové tvorby, patřila také Filmová kartotéka vydávaná časopisecky od roku 1939 J. Polákem⁴⁹⁾ jako kartový seznam uváděných filmů a doplněná o novinové kritiky a zprávy, jejíž vydávání převzalo v roce 1940 ČMFÚ.⁵⁰⁾

První návrh na zřízení filmového archivu (sbírky knih o filmu, filmových časopisů, fotografií a filmových kopií) za protektorátu v rámci ČMFÚ byl předložen v listopadu 1941.⁵¹⁾ Po jeho částečné úpravě⁵²⁾ obdrželo ČMFÚ 2. prosince 1941 od bývalého ministerstva obchodu finanční podporu na založení archivu ve výši 300 000 K. „Od té

46) Je otázka, do jaké míry přistupovaly německé kruhy k filmovému archivu ČMFÚ jako k instituci, která má v důsledku nezasaženosti protektorátu spojeneckými nálety, na rozdíl od podobných institucí v Německu, pro uchování filmové dokumentace lepší předpoklady. Že byla i tato otázka diskutována, dokládají následující řádky: „Podle oficiálních zpráv zkázy způsobené nepřátelskými nálety v Německu, postihly i obor filmový, pokud se týká jeho archivální dokumentace. V prostoru, prozatím jak se zdá, méně ohroženém chceme vybudovati instituci, která, pokud to omezené možnosti a pozdní zahájení dovolí, může dochovati alespoň něco z toho, co jinde lidská zloba zničila. A co bude zachráněno a uloženo, může sloužiti později všem. Proto se plným právem domníváme, že naše činnost má smysl, že je užitečná a že jako taková zaslouží podporu a pochopení.“ *Zpráva o činnosti Č. M. Filmového archivu do konce srpna 1943*, nedatováno. Národní technické muzeum (dále jen NTM), oddělení Foto – kino, pozůstalost Jindřicha Brichty (dále jen Pozůstalost), nezpracováno. Založení filmového archivu ČMFÚ mohlo také spadat do německých plánů vybudovat v Praze po válce jedno z evropských filmových center.

47) *Filmový týdeník základem archivu národní kultury*. „Večer“ 15. 6. 1939, č. 138, s. 5.

48) Otázka zakoupení dalších filmů pro Národní galerii filmovou byla projednávána v lednu 1941 ve Filmovém poradním sboru. *Zápis o 206. řád. schůzi Filmového poradního sboru, konané dne 15. ledna 1940*. Národní filmový archiv (dále jen NFA), fond Českomoravské filmové ústředí (dále jen ČMFÚ), nezpracováno.

49) Předchůdkyní Filmové kartotéky byly přesné evidence uváděných filmů vypracovávané vedoucím mělnického kina Sokol od roku 1934. *Filmová kartotéka opět vychází. Důležitá pomůcka pro správu kin*. „Filmová práce“ 2, 8. 6. 1945, č. 23, s. 6.

50) Viz Jiří H a v e l k a, *Kronika našeho filmu*. Praha 1967, s. 142.

51) Viz Luboš B a r t o š e k, *Dějiny československé kinematografie II. Zvukový film 1930 – 1945. Část 1*. Praha 1982, s. 61; Zdeněk Š t á b l a, *Data a fakta z dějin čs. kinematografie 1896 – 1945, sv. 4*. Praha 1990, s. 313 – 314.

52) Viz dopis ředitelství Českého technického muzea Jindřichu Brichtovi datovaný 16. 12. 1941. NTM, oddělení Foto – kino, Pozůstalost, (nezpracováno).

doby byla záležitost stále vedena v patrnosti a hledány nejvhodnější způsoby praktického řešení.⁵³⁾

K vlastnímu zřízení filmového archivu ČMFÚ pak došlo v první polovině roku 1943.⁵⁴⁾ Na mimořádné schůzi Filmového poradního sboru (FPS) 21. dubna 1943 bylo oznámeno, že vedením archivu a provedením přípravných prací byl od 1. dubna 1943 pověřen dr. Walter Lohmayer a jeho zástupcem se stane ing. J. Brichta s účinností od 1. července 1943.⁵⁵⁾ Zároveň byl podán návrh na zřízení komise k vypracování směrnic pro výběr archiválií a rozhodnuto připravit návrh zřízení archivu.⁵⁶⁾ Vypracováním návrhu byl pověřen ing. J. Brichta, který ho o měsíc později předložil FPS. Zřízení archivu zdůvodnil potřebou uchovávat filmy dokumentující vývoj domácí kinematografie a vyslovil se i pro shromažďování ostatní filmové dokumentace. 10. června 1943 byla na další schůzi FPS ustanovena komise filmového archivu,⁵⁷⁾ jež se měla starat o kontrolu činnosti archivu a zároveň podávat předsedovi ČMFÚ návrhy na úpravu jeho organizačních a hospodářských věcí.⁵⁸⁾ Další programové a organizační věci spojené s budováním archivu včetně Brichtova návrhu⁵⁹⁾ projednávala již komise filmového archivu ČMFÚ na svých prvních schůzích 12., 21. a 25. června 1943.⁶⁰⁾

Filmový archiv začal pracovat 1. července 1943 jako vnitřní oddělení ČMFÚ⁶¹⁾ a jeho statut měl být vypracován po návrhu dr. W. Lohmayera dle vzoru statutu Říšského filmového archivu v Berlíně.⁶²⁾ Po dobu zařizování kancelářských prostor v paláci Lucerna pronajatých od Globusfilmu sídlil ve Filmovém studiu, kde byly ukládány první přírůstky archivních sbírek. Pro uložení filmů bylo získáno skladiště Ústavu pro lidovou osvětu v Praze a velké skladiště v Brně. V Lucerně se ukládala ostatní filmová dokumentace. Kromě toho existovala i možnost uskladnění některých sbírkových předmětů v Technickém muzeu.⁶³⁾ Pro potřeby filmového archivu zaměstnávalo ČMFÚ kromě vedoucího

53) *Zpráva o zahájení činnosti Filmového archivu* (dále jen *Zpráva*), nedatováno. NFA, fond ČMFÚ, nezpracováno.

54) Přesto, že nalezené písemnosti ČMFÚ datují začátek činnosti filmového archivu od 1. 7. 1943, není otázka jeho přesné datace zcela jasná. Mezi nalezenými písemnostmi se nachází složka z 15. června 1942 opatřená razítkem Filmového archivu ČMFÚ. Do stejného roku kladou počátek činnosti archivu i některá poválečná svědectví viz např. *Československý filmový ústav. The Czechoslovak Film Institute*. Bez udání data a místa vydání. Zatím ovšem není možné díky neúplnosti dobových pramenů podat na tuto otázku přesnou odpověď.

55) Zápis mimořádné schůze FPS 21. 4. 1943. NFA, f. ČMFÚ, nezpracováno.

56) Tamtéž.

57) Komise pracovala ve složení: předseda komise vrch. odb. rada František Chmelař, referent ministerstva lidové osvěty dr. Josef Plíva, ředitel kin Miroslav Inneman, kom. rada Julius Schmidt, prez. rada ČMFÚ dr. Jaroslav Leiser a tajemník komise dr. Dušan Russ.

58) *Zpráva*. NFA, f. ČMFÚ, nezpracováno.

59) Brichtův návrh byl schválen po drobné úpravě jako rámcový program filmového archivu komisí archivu na její první schůzi 12. 6. 1943. Viz *Zápis první schůze komise filmového archivu, konané dne 12. 6. 1943* (dále jen *Zápis*). NFA, f. ČMFÚ, nezpracováno.

60) *Zpráva*. NFA, f. ČMFÚ, nezpracováno.

61) Tamtéž.

62) *Zápis*. NFA, f. ČMFÚ, nezpracováno.

63) *Záznam o činnosti filmového archivu v roce 1943 z 20. 1. 1944* (dále jen *Záznam*). NTM, oddělení Foto – kino, Pozůstalost, nezpracováno.

ILUMINACE

Pavel Zeman: Idea filmového archivu v Čechách

Část interiéru muzejní expozice kinematografického oddělení Technického muzea.

Vystavená část nejstarších sbírkových předmětů kinematografického oddělení Technického muzea.

Čítárna filmového archivu

archivu dr. W. Lohmayera a jeho zástupce ing. J. Brichty pět osob, které se staraly o vnitřní chod nového oddělení ČMFÚ. Kancelářské práce měla na starost úřednice – korespondentka Nina Bonhardtová,⁶⁴⁾ pro práci s archivní kartotékou a práci v knihovně byli určeni tři úředníci a skladování filmů patřilo do kompetence správce skladu filmů.⁶⁵⁾ Pro nedostatek pracovních sil vedli archivní kartotéku a postupně zařizovanou knihovnu tři frekventanti knihovnické školy, Šárka Gutwirthová, Jaroslav Tichý a Bohuslav Macháček.⁶⁶⁾ Administrativní a hospodářské záležitosti pomáhal navíc vyřizovat tajemník archivní komise dr. Dušan Russ.⁶⁷⁾ Finanční náklady na zajištění provozu archivu měly být získány z rozpočtu ČMFÚ. Ovšem pro nedostatek vlastních finančních prostředků žádalo ČMFÚ o udělení podpory z fondu pro podporu filmové výroby pro správné období od 1. dubna do 31. prosince 1943 ve výši 1 150 000 K. Z celkového nákladu 1 447 160 K pro výše uvedené správní období disponovalo totiž pouze částkou 300 000 K, kterou obdrželo od bývalého ministerstva obchodu již v prosinci 1941.⁶⁸⁾

64) *Zpráva o činnosti filmového archivu do konce srpna 1943*. NTM, oddělení Foto – kino, Pozůstalost, nezpracováno.

65) *Rozpočet Filmového archivu na správní období od 1. V. do 31. XII. 1943*. NFA, f. ČMFÚ, nezpracováno.

66) *Zpráva o činnosti filmového archivu od 1. VII. 1943* (dále jen *Zpráva o činnosti*). NTM, oddělení Foto – kino, Pozůstalost, nezpracováno.

67) *Zpráva o činnosti*. NTM, oddělení Foto – kino, Pozůstalost, nezpracováno.

68) *Zpráva*. NFA, f. ČMFÚ, nezpracováno.

Filmový archiv ČMFÚ si vytkl za cíl „získávati starší, soudobé a budoucí české i jiné filmy, nebo jejich zajímavé fragmenty a dokumentovati tak pro budoucnost vývoj českého filmu a kinematografie vůbec. Shromažďovati, uchovávat a registrovat všechny zajímavé věci a doklady, týkající se filmovnictví.“⁶⁹⁾ Při posuzování reálných možností archivu, jehož sbírky byly pořizovány nákupem, výměnou a darem, převládalo optimistické mínění, že „je jisto, že se podaří téměř úplně zachytiti a soustavně zpracovati vývoj českého filmu od počátku až do přítomné doby a doložiti jej cennými doklady. Také německá produkce a produkce jiných národů, pokud je k dispozici, bude podobně zpracována. Splnění tohoto úkolu si vyžádá nesmírné práce a bude důležitým doplněním kulturní historie, která v tomto oboru má značné nedostatky.“⁷⁰⁾ Tento názor se zdál být potvrzován i v praxi, neboť za necelý rok se archivu podařilo shromáždit poměrně velké množství různého filmového materiálu. To umožňovalo využívat archiv nejen pro přechovávání filmů a ostatní filmové dokumentace, ale také jako živé složky filmového oboru, poskytující dostatek studijního a informačního materiálu „všem ve filmu zúčastněným pracovníkům, ať jsou to producenti, dramaturgové, režiséři, herci, architekti, technici, šéfové propagandy a jiní“.⁷¹⁾ Zároveň se nabízelo využití sbírek archivu ČMFÚ i pro vědecké účely.⁷²⁾

Zřízením filmového archivu ČMFÚ se česká kinematografie postavila po bok filmově vyspělým zemím, které si uvědomovaly, jaké postavení zaujímá film v životě moderní společnosti první poloviny 20. století. České filmové kruhy se po dvaadvaceti letech, které uplynuly od prvního návrhu na založení sbírky filmů při ministerstvu školství a národní osvěty, konečně dočkaly národního filmového archivu. Na jeho vzniku měl velký podíl, kromě K. Smrže a dalších spolupracovníků, ing. J. Brichta. Završil tím aktivity své i svých kolegů, jež začaly založením kinematografického oddělení Technického muzea a Československé společnosti pro vědeckou kinematografii a vyvrcholily před druhou světovou válkou návrhem konstituovat Československý filmový archiv při Technickém muzeu. Dokládají to ostatně i jeho vlastní slova o postavení poválečného filmového archivu Československého filmového ústavu: „Čs. filmový archiv je součástí Československého filmového ústavu. Byl založen ve válce podle projektu z roku 1935. Tradici má o dvanáct let starší. Pramení z kinematografického oddělení českého technického muzea, se kterým i dnes úzce spolupracujeme...“⁷³⁾ Kontinuita s meziválečným obdobím spočívala i ve stále uvědomělejší přístup části filmové obce k filmu, který již nebyl chápán jako pomíjivý druh zábavy či pouhý dokumentární záznam skutečnosti. Založe-

69) Zpráva. NFA, f. ČMFÚ, nezpracováno.

70) Tamtéž.

71) Služba Českomoravského filmového archivu produkcím, půjčovnám a tvůrčím pracovníkům. NTM, oddělení Foto – kino, Pozůstalost, nezpracováno.

72) V únoru 1944 navrhoval ing. J. Brichta využít archivních sbírek pro sociologické studium: „Českomoravské filmové ústředí, které soustředěním celého našeho filmovnictví má k dispozici v jedinečné míře materiál historický, dokumentární, statistický a jiný, a má i úzký kontakt se všemi obory filmu blízkými nebo příbuznými, jest přímo předurčeno k tomu, aby dalo iniciativu a poskytlo prostředky k sociologickému výzkumu filmu a kinematografie.“ Dopis J. Brichty řediteli ČMFÚ Františku Bláhovi. NTM, oddělení Foto – kino, Pozůstalost, nezpracováno.

73) J. Brichta, *Starosti s filmovým archivem*. „Filmová práce“ 2, 29. 6. 1946, č. 26 – 27, s. 4.

ním filmového archivu byl navíc v českém prostředí učiněn další krok na cestě k modernizaci a profesionalizaci celého filmového oboru.

Pro nedostatek pramenného materiálu a absenci odborné literatury je zpracováno období předválečných snah o založení filmového archivu do velké míry pouze na základě dobového tisku. Díky tomu neznáme odpověď na řadu důležitých otázek. Nevíme, jaký byl skutečný postoj státu k ideji filmového archivu a můžeme jen odhadovat, proč nedošlo před válkou k jeho zřízení. Obdobné je to s archivem ČMFÚ. Dochované nezpracované archivní fondy umožnily zrekonstruovat vznik a zachytit počáteční existenci archivu pouze částečně. Neznáme ovšem souvislosti jeho vytvoření ani nevíme přesně jaké místo zaujímal v rámci nacistických opatření v české protektorátní kinematografii a jaké v plánech domácích filmových kruhů⁷⁴⁾. Kromě výše uvedeného tak můžeme jen konstatovat, že existencí filmového archivu ČMFÚ byl položen základ k poválečnému rozvoji pražského filmového archivu v rámci Československého filmového ústavu.⁷⁵⁾

(Za přátelskou výpomoc děkuji Petru Štěpánkovi a Václavu Kofroňovi)

Mgr. Pavel Zeman (1966)

Vystudoval obor čestina a dějepis na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích (1985 – 1990). Zabývá se dějinami českého filmu v jeho historicko-politických souvislostech v první polovině dvacátého století a moderními československými dějinami se zaměřením na česko-německé vztahy v meziválečném období. Pracuje v oddělení teorie a dějin filmu NFA.

(Adresa: Národní filmový archiv, Bartolomějská 11, 110 00, Praha 1)

74) Podle ing. J. Brichty byl filmový archiv ČMFÚ „sice oficiální, ale vedený v duchu pokynů tehdejší ilegální organizace čs. filmových pracovníků, ve kterém se podařilo získat a zachránit množství vzácného materiálu.“ J. B r i c h t a, *Československé kinematografické muzeum*. NFA, pozůstalost J. Brichty, nezpracováno.

75) Viz Jan S v o b o d a, *Poučení z činnosti Čs. filmového ústavu v letech 1945 – 1950*. In: *Filmový sborník historický* 2. Praha 1991, s. 263 – 270.

SUMMARY

THE IDEA OF FILM ARCHIVE IN BOHEMIA

Pavel Zeman

As early as spring 1898, Boleslas Matuszewski proposed the creation of a depository of historical cinematography in Paris, devoted to the collection of film documents as a significant form of historical source. With the arrival of feature film, importance was attached also to other employment of film bringing along new attitudes towards the necessity of preserving produced film material for the future. Besides commercial aspects on the part of film and distribution companies there were also the issues relating to the historical development of cinematography, the artistic standard of feature films, taking into account the need to capture the development and transformation of film forms and genres, the educational and cultural aspects of film art, as well as scientific purposes. Such approaches to film as an important social value gained impetus after the beginning of World War I and later especially thanks to the growing number of feature film production. The need to preserve film documents underlined the use of the documentary capabilities of film during the first world war. Various proposals to found private or national film collections and the implementation of these proposals took place at various times from the beginning of the twentieth century in countries with the most advanced film industry – France, USA, England. These collections, of course, did not yet have the characteristics of real national film archives. The first were founded as early as the thirties (Cinémathèque Française in Paris, Museum of Modern Art Film Library in New York, National Film Archive in London, Reichsfilmarchiv in Berlin) and their establishment was supported inter alia by the International Institute of Educational Film (ICE), affiliated to the League of Nations. The foundations of the later post-war international cooperation of these institutions were laid by the establishment of the International Federation of Film Archives (Fédération Internationale des Archives du Film – FIAF) in 1938.

In the Czech lands the issue of the preservation of films for the future became topical only after World War I. During the twenties and thirties a debate unfolded in the dailies and specialized film periodicals on the need to found a film archive, reflecting in its argument the transformation of film and its position in the life of the Czech society in the inter-war period, in the link up to the dynamical development of the film industry and related branches. At the same time there were concrete efforts by private individuals (e. g. A. Baštýř, the Čvančara brothers, J. Kazda, A. Vlas), as well as state institutions (e. g. the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Education and National Enlightenment) to set up film collections. A significant role in these activities was played by the founder of the cinematographic department of the Prague Technical Museum (1923), J. Brichta, who collected not only film technology at the department but also older Czech films. J. Brichta is also the author of the most detailed proposal for the establishment of a film archive attached to the Technical Museum in cooperation with the Czech Society for Scientific Cinematography of 1935. The establishment of a real film archive, however, occurred only in the first half of 1943 (activities were launched on 1st July 1943) within the then Czech-Moravian Film Headquarters at the time of the protectorate. One of the founding fathers was, besides K. Smrž, J. Brichta, who thus followed up his activities at the cinematographic department of the Technical Museum in the inter-war period. The founders of the archive intended that it should serve, besides the purpose of collecting foreign production, especially as an institution that would protect the national film heritage and function as such in the difficult conditions of the Czech-Moravian Film Headquarters controlled by the Nazi. Thus the foundations were laid for the post-war development of the Prague film archives, as a part of the Czechoslovak Film Institute.

Translated by Nad'a Abdallaová